

A KÖZÉPISKOLAI TANÁROK EGYESÜLETI ÉLETE A DUALIZMUS KORÁBAN

A középiskolai tanárok szervezkedésének gondolatát még a kiegyezés előtt, 1861-ben vetette fel a pesti kir. kat. gimnázium tanári testületében Riedl Szende. Az ő közreműködésével és Rómer Flóris elnökletével alakult Magyar tanári egylet a következő évben Lutter Nándor elnökletével A magyar tanférfiak társulata nevet vette fel.

Az első tervzet szerint az egyesület célja lett volna tudományos, főként tankönyvek kiadása, a tagok anyagi támogatása, özvegyeik, árváik segítése. Az alakulást 1862. augusztus 10-én 54 tag mondta ki. A hivatalos engedélyezés azonban csak nem jött ki, mígnem azután 1864-ben a felsőbb hatóságok amiatt küldték vissza az alapszabálytervezetet, mert benne szerepelt, hogy „valláskülönbség nélkül” tagja lehet az egyesületnek mindenki. Ekkor a bécsi Mittelschule Verein alapszabályait nyújtották be magyarra lefordítva. Ezt 1865-ben megerősítették a hatóságok, így 1866-ban Lutter Nándor elnökletével mégis megalakulhatott a Buda-Pesti Középtanodai Tanáregylet azzal a céllal, hogy előmozdítsa a középiskolák érdekeit és segítse szegény tanulóit. Az egyesület tiszteletbeli tagjai közé beválasztották Eötvös József minisztert is. 1867-ben az egyesület kibővítette működési körét, és először Országos Középtanodai Tanáregylet, majd Országos Középiskolai Tanáregylet (OKTE) címen folytatta munkásságát.

Az egyesület célja a 47 paragrafusból álló *alapszabály* 2. §-a értelmében „a tanügyet minden irányban figyelemmel kísérni, s különösen a középtanodai oktatás és nevelés ügyét előmozdítani”. E célból gyűléseket tart, amelyeken az egyes tagok nevelési, oktatási vagy a neveléstudományból vett egyéb kérdésekről értekezéseket tartanak.¹ A későbbiekben az alapszabályban rögzített célkitűzések közé bekerült a középiskolai tanárok érdekeinek előmozdítása és védelme is. Néhány év múlva a már 70 paragrafusból álló új alapszabály már tartalmazta az Országos Középiskolai Tanáregylet segélyező alapjára vonatkozó cikkelyeket is. A gyakori változás eredményeként a 73%-ból álló 1890. évi alapszabály és ügyrend közli, hogy szervezetileg az egyesület a közgyűlésen, a képviselő bizottságban, a választmányban, a körökben és a szakosztályokban végzi munkáját.²

¹ Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, 1870. III. évf. mellékleteként megjelent Középtanodai Rendeletek Tára 1. (Budán, 1870. 79.)

² Országos Középiskolai Tanáregyleti Közlöny (a továbbiakban: OKTK) 1884/85. XVIII. évf. 261., illetőleg az 1887/88. XXI. évf. 601. lapja után kolligátumként mellékelte alapszabályok és ügyrend. Bp. 1888. 15.; továbbá uo. 1890/91. XXIV. évf. 172. lapja után kolligátumként befűzött alapszabály és ügyrend. Bp. 1890. 15.

A millennium évében a némileg ismét módosított alapszabályok szerint az egyesület célja a középiskolai oktatás, nevelés- és közigazgatás egész körét figyelemmel kísérni, az idevágó kérdésekkel foglalkozni, a hiányok orvoslására javaslatokat tenni; a középiskolai tanárok erkölcsi érdekeit gondozni, a tanárok gazdasági helyzetének javításán munkálkodni.³

Századunk első évtizedében az új, 57%-ból álló alapszabályok még bővebben állapították meg az egyesület célját. Belekerült az is, hogy szorgalmazza a korszerű szolgálati pragmatika kiadását, a fizetési törvény javítását, érvényesíti a tanárság körében az önsegély elvét, megkönnyíti a tanárok gyermekeinek egyetemi tanítását.⁴

Az egyesület, ahogyan azt alapszabályai rögzítik, évenként tartott *közgyűlést*. A váltakozó helyeken ülésező és a tagok összességéből álló közgyűlésen intézték és tárgyalták meg a legfőbb ügyeket, módosították alkalmilag az alapszabályokat, az egyesület szervezeti rendjét, választották a tisztkart (a néhány tagú igazgatóságot, a tagok 5%-át számláló választmányt). A közgyűlés tárgyai voltak még ezeken kívül az 1870. évi alapszabályok értelmében a következők: az elnök évi jelentése, az évi számadások megvizsgálása, az évi költségvetés megállapítása, közérdekű értekezések felolvasása, az indítványok megvitatása, az új tiszteletbeli tagok választása. Az 1866-ban tartott első közgyűlésen 77 fővárosi (rendes) és 89 vidéki (rendkívüli) tag vett részt. A következő évben a tagok száma 151-re, 1868-ban 307-re, 1869-ben 404-re nőtt, és 1890-ben érte el az ezres taglétszámot.

A *választmány* havonta, majd évenként háromszor ülésezett. Ülésein vitatták meg a körök működését és indítványait, és itt a körök egy-egy taggal képviseltették magukat. A választmány határozatait az *igazgatóság* hajtotta végre, amelynek tagjai voltak az elnök, két alelnök, a főtitkár és a titkár, a szerkesztő, a pénztáros, a segélyező alap elnöke és ellenőre. Az igazgatóság összetétele időközben megváltozott. Az utolsó háborús évben helyet foglalt benne az elnök, öt alelnök, a főtitkár és a titkár, a szerkesztő, a pénztáros, valamennyi kör elnöke és a választmány által kiküldött 15 tag. Az igazgatóság gyakorolta a választmány jogait annak ülései között.

Az egyesület életének jelentős részét alkották a budapesti és a vidéki nagyobb városokban létrehozott *körök* ülései. A körök lényegében az egyesület helyi szervei voltak. Közülük különösen a fővárosban, Kolozsvárott, Pozsonyban, Kassán, Eperjesen folyt élénk élet, de alkalmilag érdekes viták hangzottak el kisebb vidéki városok köreiben is. A körök széles körű tevékenységét jelzik az alábbi, ott tárgyalt – és csak példaként kiragadott – témák: a tanárképzés reformja, a magyar irodalom tanárainak képzése, a tanterv revíziója, egyes tárgyak metodikája, a latintanítás szerepe, a természetrajz nevelő értéke, a leányok középiskolai tanítása, a felsőbb leányiskolák és a polgári iskola reformja, az egységes jogosítású középiskola, a tanárság érdekei, a Szabad Lyceum szervezése és benne a tanárok közreműködése, a művészeti oktatás, a testi nevelés, a magyar nyelv behatóbb tanítása stb. (Ez utóbbi pl. a szlováklakta Besztercebánya körének 1892. évi programjában szerepelt.)

1896/97-ben az egyesületnek 9 helyi köre volt. Ekkor a közhangulatnak megfelelően elsősorban a tanárság anyagi helyzetével foglalkoztak. Az egyéb kérdések közül az érdeke-

³ Uo. 1895/96. XXIX. évf. 90–96.

⁴ Uo. 1907/08. XLI. évf. 569–576.

sebbek: a tanulók színházba járása, a tánctanítás, az osztályok zsúfoltsága, a tanszerek, a tantervrevízió, a helyi közművelődési feladatok ellátása.

1900-ban a körök témái között találjuk az év végi vizsgálatok és az osztályozás kérdését, az ifjúság színi előadásait, az iskolai fegyelmezést, az érzékiség elleni küzdelmet, a didaktikai témák közül a latintanítás új feltételeit, az igeidők tanítását a klasszikus nyelvekben, a természetrajz revidéált tantervének nevelő értékét, a történelem anyagának beosztását, a gimnáziumi zeneoktatást. Az egyesület igazgatósága ekkor a következő témák megvitatását ajánlotta még a köröknek: az iskolai felügyelet helyes szempontjai, a történelemtanítás új tantervének módszeres végrehajtása, a régiségtan oktatásának kapcsolódása a klasszikus olvasmányokhoz, az ifjúság gyakorlati foglalkoztatása a természeti tanulmányok körében, az ifjúsági olvasmányok revíziója.⁵

Az egyesületnek voltak alapító, tiszteletbeli, rendes és rendkívüli *tagjai*. Az évi tagdíj kezdetben a fővárosiaknak 10, a vidékieknek 4 frt. volt, majd egységesen 4 frt., illetőleg a századforduló pénzreformja után 8 korona lett. Az egyesület költségvetése 1896-ban 7000 frt. körül mozgott.

Az egyesület *elnöki* tisztségét az évek során egymást váltva többen töltötték be. Lutter Nándor után több évig (1867–1874) Ney Ferenc, közben egy-egy évre Say Móricz, Berecz Antal felsőbb leányiskolai igazgató, a leghosszabb ideig (1893–1907) Beöthy Zsolt, tíz évig (1907–1917) Négyesy László, majd a háború végéig Gaal Mózes viselte ezt a tisztséget.

Kezdetől fogva rendelkezett az egyesület *folyóirattal*. Ez a megalakulás idején (1867) Budapesti Tanári Egylet Közlönye, 1868–1881-ig Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, azután Országos Középkisiskolai Tanáregyesületi Közlöny (OKTK) címen jelent meg (egészen 1944-ig). A gyakran váltakozó szerkesztők közül a nevesebbek: Szamosi János, Hofer Károly (1871-től), Névy László (1872–1882), Szarvas Gábor (1885), Volf György (1887), Alexander Bernát (1892–1897), Rajner Ferenc (1897–1904), Balogh Péter (1904–1906), Waldapfel János (1906), Léway Ede (1907–1914), Ady Lajos (1914–1920).

A lap az iskolai nyári szünetből eltekintve havonként jelent meg. Rovatai közül megtalálhatók a vezércikkek, értekezések, ismertetések a közoktatásügy és az egyesület életéből, irattár, kinevezések (személyi ügyek), ünneplések, tantervrevízió, tanárképzés, az Országos Közoktatási Tanács hírei, iskolai ügyek, anyagi ügyek, irodalmi értesítő, különféle. Később bővült a lap a krónikával, a tanári gyakorlatból, a külföldi tanügy köréből vett hírekkel, valamint a könyv- és folyóirat ismertetéssel.

Az egyesület működése századunk elejéig

Mindjárt megalakulásakor két témában hallatta hangját az egyesület: elkészítette a reáliskola tantervének tervezetét, a tanári fizetések ügyében a képviselőházhoz fordult, ahol kérvényét Deák Ferenc terjesztette elő.

Az egyesület működésére jellemző, hogy kezdetől lojális viszonyban állt a hivatalos kormányzatszervekkel. Ennek is köszönhető, hogy 1869–1875-ig a VKM évi 800 frt.-tal

⁵Uo. 1900/01. XXXIV. évf. 105.

támogatta közlönyét, amely a rendeleteknek hivatalos orgánusaként az 1875/76. évfolyam megjelenéséig mellékelte a Középtanodai Rendeletek Tárát. Erkölcsileg is gyarapodott az egyesület, amennyiben megkapta véleményezésre Eötvösnek a képviselőházhoz benyújtott középiskolai törvénytervezetét, ezt megvitatta, és emlékiratot nyújtott be a parlamenthez. Megkapta a jogot az egyesület a tankönyvek bírálatára. Működésének legjavát kezdetben éppen a tankönyvbírálatok tették ki. Az 1871. évi Pauler-féle gimnáziumi tanterv alapul vette az egyesület javaslatát. Növelte az egyesület tekintélyét, hogy komolyan latba esett állásfoglalása az ún. ifjúsági véderő egyesületek felállítása ellen. Időszerte sürgette a reálskolai tanterv és az év végi vizsgák rendezését. Az ekkor megalakuló Országos Közoktatási Tanácsba az egyesület öt választott tagot küldhetett be. Megvitatta az egyesület a Trefort által készített első középiskolai törvényjavaslatot, részt vett a bécsi vilákiállítás magyar anyagának előkészítésében. Tagjai már az OKTK 1873/74. évfolyamában tanulságos módszertani cikkeket jelentettek meg.

Az egyesület kötődése a tanügyi adminisztrációhoz különösen az első években volt jelentős, hiszen ekkor nemcsak a tankönyveket bírálta hivatalból, hanem a legfontosabb ügyekben nyilvánított véleményére is sokat adott a kultuskormányzat. Teendőinek egy részét idővel az OKT vette át, ahová 1875-től már nem kooptált tagokat. Működése természetesen továbbra sem mondható meddőnek. Az 1875/76. tanévben felterjesztést készített a főigazgatók hatáskörének kiterjesztéséről a reálskolákra, kérte, hogy a reálskolák is kapjanak képviselőket az OKT-ben, vegyék fel a reálskolában végzeteket az orvosokarra és a bölcsészokarra. A következő évben a gimnáziumi Rendtartásról rendezett az egyesület ülést. Széles körű eszmecsereket folytak keretén belül, különösen a körökben az 1879. évi tantervről. Ekkor készítette el az egyesület a szolgálati szabályzat első tervezetét. Közreműködött abban a munkában, amelynek eredményeképpen a miniszter az 1879/80. tanévben először tette közzé az engedélyezett vagy ajánlott tankönyvek jegyzékét. Ugyanebben az évben alakult meg az egyesület segítő alapja, amely azután 50 év alatt 25 000 korona segélyt folyósított rászoruló tagjainak.

1881/82-ben érték a vezetőséget az első, de később többször megismétlődő támadások amiatt, hogy felfelé meghunyászkodik, keveset tesz a tagok érdekében. Az aradi tanároknak, sőt a Közoktatásügyi Szemlében Jancsó Benedeknek a részéről ért vádak a közgyűlés úgy próbálta kivédeni, hogy határozatot hozott, amely nagyobb szerepet biztosított a vezetőségben és az egyesületi életben a vidéki tanároknak.

A készülő középiskolai törvényjavaslatokkal később is igen sokat foglalkozott az OKTE. Az országgyűlés közoktatási bizottságába a tárgyalás alkalmából meghívták Berecz Antalt, az egyesület akkori elnökét.

Az évtized közepén olyan változás állott be az egyesület életében, hogy megszűntek az ún. szakosztályok, és helyükbe növelték a vidéki körök számát a tanügyi és egyesületi kérdések tüzetes megvitatása céljából. Az 1884/85-ben megalakult budapesti társalgó kört az egyesület központi helyiségévé avatták fel.

Az évtized második felében előtérbe kerültek a didaktikai kérdések. Egyre gyakrabban foglalkoztak a latin nyelv tanításával. Annak szükségessége, de egyben tanítási módszereinek reformálása mellett törtek lándzsát. Az 1890. évi XXX. tc. előkészületeinek idején a körökben folyó viták központjában a görög nyelv tanítása állt.

Az 1890-es évek nagy ünnepléssel kezdődtek. Az egyesület megalakulásának 25. évfordulóján a közgyűlést a budapesti új városháza nagytermében tartották. Itt Kármán Mór a

tanárképzésről, Kardos Albert a községi és felekezeti tanárok helyzetéről, Alexander Bernát A magyar középiskola és a tanárság címmel adott elő. A közgyűlés kiemelte, hogy közlönye eddig is ráirányította a figyelmet a tanügy minden jelentős kérdésére, és az egyesület továbbra is a tanári önérték és együttérzés ápolása terén kíván fáradozni.

Ettől kezdve egyre gyakrabban tették szóvá a tanárok fizetésemelésének szükségét. Amikor Rombauer Emil az 1891/92. évi közgyűlésen az egységes középiskola tervezetéről beszélt, sietett hozzáfűzni, hogy ez a kérdés elválaszthatatlan a tanárok anyagi helyzetének javításától. Különösen a sokat szidott rangsort támadták, amely – mint mondták – növelte az ellentétet a VIII. fizetési osztályba sorolt fővárosi és a IX. fizetési osztályba sorolt vidéki tanárok között. Nem enyhített a helyzeten, csak növelte a vidéki tanárok ellenérzését a fővárosiakkal szemben, hogy az 1893. évi költségvetés mindössze 18 tanárt sorolt be a VIII. osztályba, noha már az előző évi közgyűlésen az a kíváncsi hangzott el, hogy minden állami középiskolai tanárt alkalmazásakor a VIII. osztályba soroljanak be, az előlépés pedig a szolgálati évek alapján, megkülönböztetés nélkül a fővárosi és vidéki munkahelyre történjék, előzőek ugyanakkor részesüljenek helyi pótlékban. Indoklásaik között szerepelt, hogy a rangbeli hierarchia, amely az időben fennállt, nem illik a tanári hivatáshoz.

A vidéki és a fővárosi tanárok besorolása közti különbség ekkor már olyan nagy elkeseredés forrásává lett, hogy sokan kiléptek az egyesületből a vidéki tanárok közül, akik egyébként vezérüként tisztelték Rombauer Emil pozsonyi tankerületi főigazgatót. Az egyesület ezzel első nagy válságát élte át. Ekkor mondott le az elnökségről az 1892/93. évi, Szegeden tartott közgyűlésen Berecz Antal, akinek helyébe Beöthy Zsoltot választották. A hangulat lecsillapítására különben a vezetőség memorandumban kérte az ötödéves pótlék kétszeresére emelését és a lakbérpótlék javítását. A tanárok közönyét az egyesület iránt jelzi, hogy a következő évi ótátrafüredi közgyűlésen mindössze 100 tag jelent meg, a körök közül is több elnéptelenedett. A kedvetlenség okai közt szerepelt a kedvezőtlen előlépéseken kívül az is, hogy a vasúti kedvezményt a nem állami tanárok nem kapták meg, és mindeddig nem sikerült létrehozni a Tanárok Házát, noha a Tanítók Háza már előkészületben volt. (1899-ben nyílt meg, míg a Tanárok Házának gondolatát csak 1914-ben vetette fel komolyabban az egyesület akkori elnöke, Sajó Sándor.)

Az évtized második felében észlelhető fellendülésben nyilván közrejátszott a vezetőség határozottabb kiállása a fizetésemelésért, az 1895/96-ban felterjesztett újabb memorandum, amely kérte a Csáky-féle 1893. évi ígéret teljesítését (az ötödéves korpótlék emelését 200 ft.-ra, a fővárosi tanárok pótlékát, a nem állami tanárok fizetésének egyenlővé tételét az államiakéval, a szolgálati pragmatika létrehozását). A körök kiemelten foglalkoztak ugyanakkor a tantervrevízióval. Vitaanyagukat az egyesület vezetősége felterjesztette a miniszterhez.

Érdemes megemlíteni, hogy a tanügyi élet egyik méltánytalanul elfeledett kitűnősége, Szigetvári Iván, aki ekkor az egyesület főtitkári tisztségét töltötte be, az 1896. évi második egyetemes tanügyi kongresszus témájául kívánta az egyesülettel kitűzteni a vallástani-társ kérdését. Amikor a haladó szellemben fogalmazott indítványt a választmány levette a napirendről, Szigetvári lemondott. Helyébe ekkor választották főtitkárrá Négyesy Lászlót, az egyesület későbbi elnökét.

1896 júliusában tartotta az egyesület XXX. közgyűlését. Itt Beöthy Zsolt ünnepi megnyitójában kiemelte a magyar iskola „ideális jellemét”, amely a nemzeti érzületet őrzi

az ellentétes áramlatokkal szemben.⁶ A konzervatív hangú megnyitó előadást követte a művészeti nevelésről, majd Kármán Mór tolmácsolásában a középiskola szervezetéről, erről az akkoriban előtérben álló kérdéstről szóló előadás. A közgyűlésen szóba hozott témák között ismét szerepeltek a tanárok anyagi kívánalmai, valamint oktatási témák, például, hogy a tankönyvírásban legyen szabad verseny.

A budapesti tanárok még ez év decemberében külön is megvitatták panaszukat. Gyűlésük határozata alapján a miniszter elé terjesztették ismét az előző évi, a rangsor ügyét is magában foglaló memorandumot. A miniszter kérte az egyesületet, jelölje meg azokat az elveket, amelyek alapján a rangsorozást óhajtaná.

A század utolsó éveiben tárgyalt témák között kiemelkedett a szolgálati pragmatika követelése, a tantervrevízió (ennek keretében a nemzeti elem erősítése, a kétféle középiskola közelítése egységes jogositással), a polgári iskola reformja, a minősítési törvény módosítása, az érettségi vizsga színvonalának emelése és visszatérően az anyagi ügyek rendezése. Felvetették, hogy még mindig nem váltotta be a kormány az ígérését, és nem megfelelő arányban emelte felsőbb fizetési osztályba a tanárokat. A körökben ismét pezsgő élet folyt. Az ott tárgyalt témák között szerepelt az iskola szervezete, tanulmányi rendje, a művészeti és a testi nevelés, a Szabad Lyceum, valamint több didaktikai kérdés.

A századvégi közgyűlések helyeinek megválasztása jó példával szolgál annak igazolására, hogy mennyire ügyelt az egyesület a felekezeti féltékenység kiküszöbölésére, a különböző felekezetű tanárok között a kor liberális szelleméből következő egyenlőség fenntartására. Így, miután az 1897/98. évi közgyűlést Pannonhalmán rendezték, a következő évben a református jellegű Debrecenben. Az egyes tájegységek szerint is tudatosan váltogatták a rendszerint júliusban tartott közgyűlések színhelyét. Hol a fővárosban, hol vidéken, ez utóbbi esetben felváltva az Alföldön, a Dunántúlon, a Felvidéken, Erdélyben (például 1909-ben Selmecebányán, a következő évben Nagyváradon), a Délvidéken – egyszer Fiumében – tartották az évi közgyűléseket. Amidőn 1902-ben Szabadkán ülészek, nem feledkeztek el fokozottan hangsúlyozni a kultúra nemzeti jellegét. Míg a felvetés mögött a nemzetiségeket háttérbe szorító, negatív tendencia rejlett, az európai kitekintésre vall, hogy ugyanitt hozta szóba Alexander Bernát az angol nyelv tanításának szükségességét. Napirendre tűzték a század eleji közgyűléseken a tanév felosztását, a vizsgákat, a rendtartást, a gyakorló gimnáziumok számának szaporítását, egyes tárgyak oktatásának és a főigazgatói intézménynek a reformját.

A századfordulóra a tagok száma megközelítette a másfélezret. Az egyesület különböző fórumain megvitattott témák közt továbbra is első helyet foglalták el a tanárok anyagi ügyei. Kívánták a rangsor eltörlését, az egyenlő fizetést a bírakkal, a kezdőfizetés és az ötévenkénti pótlék felemelését, valamint azt, hogy 25 év után 5600 korona fizetéssel mehessenek a tanárok nyugdíjba. Az egyéb témák között ilyeneket találunk: az iskola felügyelete és vezetése, a szabad egyetem és a középiskolai tanárság, az iskolai helyesírás, az ifjúság erkölcsi óvása, a felekezeti tanárok sérelmei.

Az egyesület korabeli programjának egyik megfogalmazása a következőket tűzte ki feladatul: I. Kimélyíteni a középiskola nevelő hatását, javaslatot tenni és véleményt nyilvánítani az iskolai felügyelet és vezetés tárgyában, akciót kezdeményezni az osztályok túlszűfoaltsága ellen, didaktikai támogatást nyújtani a módosított tanterv bevezetéskor a

⁶ Uo. 1896/97. XXX. évf. 8.

tanároknak, elősegíteni a középiskolák egyenlő jogosítását, figyelni és hasznosítani a külföldi mozgalmakat. II. Támogatni a tanárok társadalmi helyzetének emelését, elősegíteni a tanárság tevékeny részvételét a közműveltség terjesztésében. III. Munkálkodni a tanárok anyagi helyzetének javításán.

Heves vihart váltott ki, sőt a képviselőházban interpelláció tárgya is lett az 1906-ban miniszterre kinevezett Apponyi egyik bizalmasának, Barkóczy Sándor ügyosztályvezetőnek klerikális hangú felszólalása a közgyűlésen. Az időszak egyesületi életében bekövetkezett változások közt szerepelt Beöthy lemondása és Négyesy elnökké, Sajó Sándor titkárrá választása.

A tanároknak az OKTE-n kívüli társadalmi életét befolyásolta, hogy ez időben alakultak meg a felekezeti alapon szerveződő tanáregyesületek.

A felekezeti tanáregyletek megjelenése

Időben először az Országos Református Tanáregyesület 1902. évi megalakulásáról adnak hírt a tudósítások. A Dóczi Imre elnökletével néhány száz (1910/11-ben: 500) taggal működő egyesület a református tanárok körében nagy népszerűségnek örvendett, és természetesen a református gimnáziumokban szervezkedett, amelyek száma ez időben meghaladta a negyedszázat. Politikai vonalvezetése általában nem mondott ellent annak az irányvonalnak, amelyet az állami középiskolákat irányító hatóságok és az iskolában szervezkedő OKTE képviselt. (A református tanáregyesület 1944-ig működött.)

Az Országos Ág. Hitv. Ev. Tanáregyesület 1907-ben alakult meg 268 taggal (1911/12-ben tagjainak száma 550 volt). A korszakban több elnöke váltotta egymást, 1912-ig Meskó László, ezután Mágócsy-Dietz Sándor, 1918-ban Gömör János. Sajtóorgánuma a református tanáregyesülettel együtt kiadott és Szelényi Ödöntől, valamint Borsos Károlytól szerkesztett Protestáns Tanügyi Szemle volt. Az egyesület munkájában jelentős részt vállalt Szelényi Ödön, a neves pedagógiai szakíró, az evangélikus iskolák történetének megörökítője. Az evangélikusok egyesületében külön középiskolai, főiskolai, tanítóképzői, polgári iskolai és felsőbb leányiskolai szakosztály működött.

Mindkét protestáns egyesület többször adott ki évkönyveket, amelyekben beszámolt tevékenységéről, és bőségesen közölt főleg didaktikai, módszertani tanulmányokat.⁷

Az Országos Katolikus Tanáregyesület megalakulási éve is 1907. Máty Engelbertet az elnöki tisztségben Szőlgyemes Ferenc, majd 1918-ban Bitter Illés váltotta fel. A többszáz taggal induló egyesület létszáma 1912-ben ezerre dagadt. Működéséhez nemcsak a rendkívül erős katolikus klérus támogatása járult hozzá, hanem a hivatalos kormánykörök egy rétege is, különösen – a díszelnökké választott – Apponyi Albert minisztersége idején. Az 1908-tól megjelenő Magyar Középiskola c. folyóiratát kezdetben Andor József és Prónai Antal, 1913-tól Friml Aladár (majd a háborút követően Brisits Frigyes és Péch Aladár) szerkesztette.

⁷Lásd például az Országos Református Tanáregyesület Évkönyve az 1910/11. évről. Debrecen, 1910. 154.; ugyanaz az 1912/13. tanévre. Tizedik évfolyam. Szerkesztette: S. Szabó József egyesületi jegyző. Debrecen, 1911. 189.; vagy például az Országos Ág. Hitv. Ev. Tanáregyesület Évkönyve az 1907/08. évről. Közzéteszi: Gömör János. Eperjesen, 1908. 112.; ugyanaz az 1911/12. évről. Szerk.: Gömör János titkár. Eperjesen, 1911. 162.

Az egyesület már csak a katolikus jellegű (kir. kat., szerzetesrendi stb.) iskolák nagy száma miatt is a legszélesebb alapon dolgozó felekezeti társadalmi fórum volt a tanügyi keretei között. Irodalmi munkásságának időtálló terméke a Kornis Gyula szerkesztésében kiadott pedagógiai írók tárának sorozata. Itt jelent meg egyebek között első fordításban a Ratio Educationis, továbbá Montaigne: Pedagógiai tanulmányok, Erasmus: A gyermekek nevelése c. műve.

A felekezeti egyesületek a korszakban működő egyéb pedagógiai jellegű társadalmi szervekkel (pl. az 1896-ban megalakult Polgári Iskolai Tanárok Egyesületével, a Kereskedelmi Iskolai Tanárok Egyesületével) és az országos, valamint a felekezeti (református, evangélikus, izraelita) tanítóegyesületekkel együtt érdekes színtörténetet képeztek a tanügyi életnek. Történetük a pedagógus mozgalmak feltárásának keretében feldolgozásra vár.

Míg a felekezeti középiskolákban működő tanárok szervezése terén bizonyosan voltak érdemeik a felekezeti egyesületeknek, az OKTE működése és befolyásának növelése szempontjából feltétlenül hátrányos volt, hogy sohasem született meg hozzájárulásuk ahhoz, hogy az OKTE mint felekezeten felül álló szerv, az állami társaság egyedüli képviselője legyen.

Az OKTE működése az első világháború évtizedében

Visszatérve az OKTE történetéhez, néhány érdekesebb tény kínálkozik még említésre történetéből a háború évtizedében. Az első annyiban kapcsolódik a katolikus tanáregyesülethez, hogy 1911-ben, amikor annak közgyűlése a szabadkőműves és szabadgondolkodású tanárok elleni hadakozás címén szállt szembe a haladással, szinte egy időben hangzott el az OKTE-ban Kármán Mór előadása A felekezetiesség, nemzetiség, társadalmiaskodás és a magyarság érdeke címen. Ebben a korabeli tanügyi élet e kiemelkedő alakja a felekezeti megoszlás, a liberális szellemmel ellentétes felekezeti gyűlölség leküzdésének hangsúlyozásával írta zászlajára az egységes nemzeti állam jelszavát. Hasonló indoklással ugyanitt merült fel a tanáregyesületek szövetségének gondolata.

Amikor a forrongó hangulatban üléselő választmány a középiskolák állami jellege mellett szállt síkra, Hajdu Tibor pannonhalmi főpát nyílt levélben jelentette be kilépését az egyesületből, mert szerinte a határozat gyűlöletet tükröz a katolikusok ellen. Lépését majd kétszáz tagtársa követte. (Ugyanakkor feltűnő, hogy az immár két és félezernél több tagot számláló tanáregyesületbe ez idő tájt igen sokan léptek be.) Négyesy László elnök válaszában visszautasította, hogy a határozattal a katolikus életet érte volna támadás. A választmányt – úgymond – csupán az készítette határozata megfogalmazására, hogy a tanári állásokat pályázat útján töltsék be, politikai vagy felekezeti hovatartozása senkinek ne jelentsen hátrányt, az igazgatói állásokat is kifejezetten az oktatásügyben szerzett érdemek alapján lehessen elnyerni.

Az egyesület elleni hangulat szításához hozzájárult az Alkotmány című klerikális sajtóorgánium is, amely kifogásolta, hogy az egyesület választmányában szabadkőművesek is találhatók. Arról nem tudunk, hogy például a valóban szabadkőműves és a haladó gondolatokat nem egy alkalommal kinyilvánító Dénes Lajos vagy Balassa József eleget tett volna Miklóssy István felszólításának, amelyben lemondásukat követelte választmányi tagságukról. Az viszont megállapítható, hogy a harc a klerikálisok és a progresszív gondolkodású

szabadkőművesek közt az egyesület életében csillapodott, amikor Barkóczy Sándor távozott a minisztérium középiskolai ügyosztályának éléről.

Az 1912. év örömteljes eseményeként és működésének új vívmányaként könyvelhette el az egyesület a Tanárok Özvegyeit és Árváit Segítő Országos Egyesület megalakulását. A középiskolai tanárok szervezkedésének eredményeként létrejött szerv ezután szervezeten segélyezte a tagok özvegyeit, árváit, a nyugdíj nélkül (végkielégítéssel) elbocsátott keresetképtelen tagokat.

A következő évben hozott nyugdíjtörvény és a szolgálati időnek ezzel együtt elrendelt meghosszabbítása új viharokat támasztott az egyesületben. A tanárság az elnökséget vádolta a fejleményekért. Hogy a vezetőség nem szállt nyíltan szembe a kormánnyal, annak az is magyarázatául szolgálhat, hogy az egyesület anyagilag változatlanul függő viszonyban állt az állammal, amelytől ez időben már 5000 korona évi segélyben részesült. A tanári közvélemény nyomására a vezetőség végre mégis memorandummal fordult a 30 éves szolgálati idő visszaállítása és a nyugdíjtörvény módosítása érdekében. A kérdést szélesebb körben, több mint 600 tanár jelenlétében a tanárok harmadik kongresszusa tárgyalta. A kongresszus sikertelensége után 1914 februárjában a kormánnyal szemben tanúsított túlzó lojalitását nem egyszer kimutató Négyesy László azzal az indoklással mondott le az elnökségről, hogy küzdelmeivel nem érte el „a hön óhajtott sikert”.⁸ (Lemondása csak a következő tisztikar választásakor, 1917-ben vált véglegessé.)

Az egyesületi életet zavaró bizonytalanságok egyik jele, hogy amikor Waldapfel János 1914-ben megjelent írásában⁹ fejtette ki mondanivalóját az OKTE feladatairól és a középiskolai tanárokat érdeklő egyéb témákról, sietett megjegyezni, hogy az április 19-i választmányi ülésen az ellentábor türelmetlensége akadályozta nézeteinek kifejtésében. Az értekezés, amelynek hangjából kicsendül a szerző ellenszenvé Négyesy László iránt, a középiskola munkájának eredményesebbé tétele érdekében változásokat sürgetett az iskola szervezetében, felügyeletében és adminisztrációjában. Kifogásolta a szülők bizalmatlanságát a tanárok iránt, az iskola és a család közti „kölcsonös farkas szemet nézést”.¹⁰ A nagyobb megértést segítené, mondja tovább, ha a szülők jobban megismernék az iskola munkáját, ezért javasolja, hogy vonják be a szülőket az OKTE pártoló tagjainak sorába, a közlöny (OKTK) adjon ki mellékletet Család és középiskola címmel. Az egyesület tekintélyét nagyban növelné, írja a továbbiakban, ha képviseletet kapna az országgyűlésen. Ezzel hozzájárulna a közoktatási budgettárgyalások alacsony színvonalának emeléséhez. Kívánatosnak tartaná egyébként is, hogy több művelt ember üljön a képviselőházban. Azok között, akik az egyesület érdekeit védik az országgyűlésen, a valójában jó szándékú Jankovich Béla miniszteren kívül – furcsa módon – Tisza Istvánt is említi. Ugyancsak különös javaslattal állt elő a tanárok anyagi helyzetével kapcsolatban. Amikor egyfelől helyesen kívánja, hogy szabadítsák fel a magyar kultúrára oly sok energiát fordító tanárokat az anyagi gondoktól, másfelől úgy véli, hogy emiatt ne panaszkodjanak a nyilvánosság előtt, az egyesület se foglalkozzék vele, mert – mint írja – az szégyenletes a társadalom és a szülők előtt, és a kormány különben is ráunt a témára.

⁸ OKTK 1913/14. XLVII. évf. 569.

⁹ *Waldapfel János: A középiskolai tanárság érdekei.* Bp. é. n. (1914) 24. Klny. a Közműveltség 1914. évkönyvéből.

¹⁰ Uo. 6.

Az egyesületen belül észlelhető nyugtalanság másik jele, hogy a XLVIII. évi közgyűlésen, amelyet 1914. július 2-án, ezúttal a fővárosban tartottak, elmaradtak az előadások, az értekezések. Hiába halasztották azonban ezeket az őszi ankétra, ekkor sem került rájuk sor már a háború kitörése miatt. A közgyűlésen elhangzottak közül csupán Dénes Lajos felszólalása érdemel említést, aki itt újra pozitív töltésű indítványokat tett, és sürgette például a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus összehívását, az Országos Oktatószövetség létrehozását.

A világháború idején az OKTE alkalmazkodott az új körülményekhez, és kivette részét a tanárok segélyezéséből a háborús viszonyok között. Propagandát fejtett ki az egyesület a hadikölcsön jegyzése érdekében. Közlönye gyakran beszámolt a tanárok katonai szolgálatáról, a hősi halált haltakról.

Az 1917. évi LI. közgyűlésen végképp távozó és tiszteletbeli elnökké választott Négyesy László helyébe Gaal Mózes lépett. Sajó Sándor titkár ekkor újabb felhívással fordult a tanárokhoz, hogy lépjenek be az OKTE-ba. A felhívásnak sok eredményéről nem tudunk, de arról igen, hogy az időben az evangélikus iskolákban tanító és az Evangélikus Tanárok és Tanítók Országos Egyesületének sok tagja is részt vett az OKTE munkájában. Ettől a ténytől függetlenül a felhívás eredménytelensége azzal is magyarázható, hogy a tanárság egyre jelentősebb része fordult már ekkor rokonszenvvel az egyesületnél haladóbb és a háború vége felé létrejövő szervezetek felé.

Az 1918. évi negyedik tanári kongresszus munkálatai is a radikálizálódás jegyeit mutatják.¹¹ Sok kör új, haladóbb vezetőséget választott. A budapesti kör vezetősége le is mondott, aminek háttérében az állt, hogy a negyedik kongresszust az egyesület kiengedte a kezéből. A tanárok leghaladóbb elemei rövidesen követték az értelmiségi pályán működők 1917. december 30-án 92 taggal megalakult első szakszervezetét, a szociáldemokrata alapon álló mérnök szakszervezetet. 1918-ban megvalósult a haladó pedagógusoknak, az OKTE keretében többek közt Dénes Lajosnak a gondolata, és megalakult a Nevelő Munkások Országos Szövetsége. Az ez idő tájt szépen fejlődő haladó mozgalmak ismertetésére nem térünk ki, hiszen a téma már kellőképpen feldolgozott neveléstörténeti irodalmunkban. Csak tárgyunk szempontjából azt említjük, hogy a különböző iskolafajokban működő pedagógusoknak, tanítóknak, középiskolai tanároknak, kereskedelmi iskolai tanároknak stb. ehhez az egységes szervezetéhez 1918-ban csatlakozott az OKTE is, de úgy, hogy közben fenntartotta saját szervezetét. A tanárok közül sokan egyénileg is beléptek az ugyancsak ekkor létrejövő Magyarországi Tanítók Szakszervezetébe. Az OKTE ekkor fizetett azért, hogy évtizedeken keresztül békülékeny, sőt a hivatalos tanügyi vezetéssel szemben alkalmanként megalkuvó politikát folytatott.

Az OKTE vezetősége 1919 újévén lemondott, de már az újonnan választott radikális irányú tisztikar megválasztása sem segített, a Tanácsköztársaság megalakulását követően, március 30-án, nem tudván alkalmazkodni az új irányhoz, az OKTE feloszlott. Erről a Közoktatásügyi Népbiztosság 1919. április 15-én kelt, 77 O11 sz. a. megjelent rendelete tudósít hivatalosan. Ugyanakkor oszlatták fel a felekezeti tanáregyesületeket.

¹¹ A tanulmányokban említett harmadik és negyedik kongresszuson kívül az OKTE részt vállalt az 1907-ben tartott első és az 1910-ben tartott második tanári kongresszus rendezésében is. Lefolyásukról lásd. *Felkai László*: Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról. (Bp. 1983.) 247–262.

Nem tartozik már tárgyalásunk körébe, csak kiegészítésül említjük, hogy 1919 augusztusában, az e hó 29-én főigazgatóvá kinevezett Pintér Jenő vezetésével megalakult a Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége. A folytonosságot az OKTE régi vezetésével jelentette, hogy a december 14-én a piarista gimnáziumban tartott közgyűlésen Sajó Sándor elnökletével a régi tisztikar vette át ismét az ügyek vezetését. Az új szervezet, amelynek tagja lehetett „minden nemzeti alapon álló, feddhetetlen jellemű, keresztény, magyar középiskolai tanár”,¹² minden tagjának kötelességévé tette, hogy a keresztény, nemzeti gondolatot az iskolában és a közéletben propagálja. Ezzel a programmal az új egyesület beilleszkedett az ellenforradalmi rendszerbe.

A tanáregyesület korabeli működésének áttekintése hozzájárul a magyar pedagógus mozgalmak történetének jobb megismeréséhez, és bevilágítást ad a dualizmus időszakában zajló középiskolai életbe, a tanügyet akkor foglalkoztató problémákba.

¹² OKTK. 1920. LIII. évf. 21–23.